

'סנהדרין שראו כולן לחובה'*

א. "אמר רב כהנא, סנהדרין שראו כולן לחובה פוטרין אותו, מאי טעמא, כיון דגמירי הלנת דין למעבד ליה זכותא, והני תו לא חזו ליה" (סנהדרין יז, א). פירש"י: "כיון דגמירי - דבעי הלנת דין, בפרק היו בודקין (דף מ, א), שאם לא מצאו לו זכות יום ראשון מלינין אותו למחרת שמא ימצאו להם טעמי זכות". טעם הדין שאם רבו המזכים פוטרין אותו ביום הראשון אך אם רבו המחייבים יש חובה להלין את הדין למחרת, הוא שאולי ירבו המזכים. אך במקרה שכולם ראו חובה יש חשש שהדיינים לא יחפשו צדדים לזכות את הנאשם, ולכן יש לפטור אותו מיד ביום ראשון.

דין זה הובא להלכה ברמב"ם הלכות סנהדרין פרק ט הלכה א: "סנהדרין שפתחו כולם בדיני נפשות תחילה ואמרו כולן חייב, הרי זה פטור, עד שיהיו שם מקצת מזכין שיהפכו בזכותו וירבו המחייבין, ואחר כך ייהרג".

מהר"ץ חיות (סנהדרין יז, א) הסביר דין זה בכך שתפקידם של הדיינים להשתדל בהצלת הנאשם, ואם כל אנשי בית דין לא מצאו לו שום זכות יש חשש שהדיינים אינם בקיאים, או שהם החליטו במהירות בלי עיון. מהר"ץ חיות מסתמך על התפקיד של הסניגור בצרפת ובאנגליה, ואילו בבית דין על הדיינים עצמם לחפש בזכותו של הנאשם, עיי"ש בהרחבה.

במפרשים ובפוסקים ישנם דיונים אחדים על דין זה. המב"ט (קרית ספר הל' סנהדרין פרק ט) דן אם יש כאן דין תורה או דין מדרבנן. כמו כן לא ברור אם דין זה חל רק לגבי דיונים בסנהדרין הגדולה או גם בסנהדרין של עשרים ושלושה. בדפוסים ישנים של הרמב"ם מובא "סנהדרין גדולה שפתחו", וכך הייתה גירסת המגדל עוז והרדב"ז, ולפי הרדב"ז כוונת הרמב"ם שאפילו לגבי הסנהדרין הגדולה יש חשש שאם כולם פתחו לחובה שוב לא ימצאו זכות. לעומת זה סובר רבי מאיר שמחה (אור שמח שם) שדין זה נאמר דווקא בסנהדרין גדולה'.

* חידושי תורה אלו כתב אבינו זכרונו לברכה בחורף שנת תשמ"ב, לאחר שיעורו השבועי של מורו ורבו הגרש"ז אורבך זצ"ל. העתקתי את הדברים ללא שינויים (חוץ מכמה שינויי לשון קלים), גם ההדגשות מידי אבינו ז"ל. מסגנון הדברים נראה שכוונתו הייתה בבוא היום להרחיב ולהדפיס את הדברים, ובהדפסתם כאן כפי שהם על גבי דפי 'המעין', שהתמסר במשך עשרות שנים להופעתו תמידים כסדרם, יש משום מילוי רצונו. עוד יש להעיר שנראה שסעיף א נכתב כפתיחה לסעיף ב. המאמר מובא כאן לכבודם של קוראי 'המעין', ושל ידידי העורך היקר הרב יואל קטן שי', בברכה לרגל הופעת הגיליון הראשון של כרך השישים של 'המעין'. מרדכי בן ר' יונה זצ"ל עמנואל.

1 [אולם עי' בשנ"ס במהדורת ר"ש פרנקל שבכל כתה"י והדפוסים המדויקים לא נמצאת התיבה 'גדולה', ואין ספק שהיא ט"ס. הערת העורך י"ק].

המנחת חינוך דייק בלשון הרמב"ם "סנהדרין שפתחו כולם בדיני נפשות תחילה ואמרו כולם חייב" שדין זה נאמר רק לגבי פתיחת הדין, דהיינו ביום ראשון, אבל אם אחרי הלנת הדין כל הדיינים אומרים חייב, אז הורגים את הנאשם (מנחת חינוך מצוה עז, עיי"ש). לפי דבריו פוטרים את הנאשם דווקא אם ביום הראשון של הדין כולם פתחו לחובה, ואז אין לבית דין זכות לדון למחרת (ז"ל המנחת חינוך: "אבל אם ביום ראשון היו מקצת מזכין מלינין דינו, ולמחר אפילו היו כולן מחייבין, בוודאי הורגים אותו").

המנחת חינוך (שם ס"ק ט) העלה ספקו בדין אם כולם פתחו לחובה ביום הראשון אם מותר בכלל לאחד הדיינים לחזור וללמד זכות, שהרי לימוד זכות כאן מביא להריגת הנאשם. ואף שהמלמד חובה מותר ללמד זכות, אבל "כאן הזכות חובה הוא לנידון. או דלמא כיון דזכות הוא חוזר ומלמד. וצ"ע".

הרב אברהם סופר בהערותיו על המאירי סנהדרין העלה ספק אחר: "ודע, שספק הוא לי הא דפסקינן בדיני נפשות מי שלמד זכות אינו חוזר ומלמד חובה בשעת משא ומתן, והוא מטעם והצילו העדה כמש"כ רש"י ל"ב א ד"ה אינו, א"כ אם על ידי חזרתו לחובה יהיו כולן לחובה ושוב ניצל הנידון אפשר שחוזר ומלמד חובה, כי בזה יקוים והצילו. ואכמ"ל".

ב2. הלכות סנהדרין פרק ט הלכה א: הרמב"ם כתב "סנהדרין שפתחו כולם בדיני נפשות ואמרו כולן חייב הרי זה פטור". מו"ר הרב שלמה זלמן אוירבאך (שליט"א) [זצ"ל] אמר בשיעור באור ליום ח"י כסליו תשמ"ב, שלפי הרמב"ם דין זה רק חל כאשר **בפתיחת** הדין כולם פתחו ואמרו חייב, אבל כאשר בסיום הדין כולם אמרו חייב אכן ייהרג הנידון. וכן הוא במנחת חינוך סי' עז, עיי"ש.

ואולי יש אפשרות לפירוש אחר בדברי הרמב"ם. הרמב"ם כתב "הרי זה פטור **עד** שיהיו **שם** מקצת מזכין שיהפכו בזכותו, וירבו המחייבין, ואחר כך ייהרג". ההבנה המקובלת שהרמב"ם מדבר בשני מקרים - אם כולם פתחו לחובה הרי זה פטור, אבל במקרה **אחר**, שיש שם מקצת מזכין ייהרג הנידון.

ואולי הרמב"ם מדבר במקרה **אחד**, כאשר כולם פותחים לחובה הרי זה פטור **עד** שימשיכו בדין ויהיו **שם** קצת מזכים ואחר כך ייהרג. כלומר, הנדון שהיה בהתחלה "פטור" אכן ייהרג אם במשך הדין יהיו גם מזכים, אבל אם גם בהמשך הדין וההצבעה כולם אמרו חייב, נשאר הנדון זכאי³.

2 כאן נכתב תאריך כתיבת הדברים: "ט כסליו תשמ"ב.

3 הערה מאת מרדכי בר"י עמנואל: המנחת חינוך בס"ק ג כתב בהתחלה כהסבר אבינו זצ"ל, וז"ל:

ג. שיטה על מסכת סנהדרין בסוף ספר חמרא וחיי: “סנהדרין שראו כולן לחובה פוטרין אותו, פירש רבינו מאיר, ממהרין להורגו מיד, כמו (שבועות לט, א) אמר איני נשבע פוטרין אותו, כלומר ממהרין אותו לפרוע כדי שלא יחזור בו. הרא”ש ז”ל.”

הרב ראובן מרגליות זצ”ל בספרו מרגליות הים על מסכת סנהדרין דף יז אות כד כתב: “שיטה אחרת לגמרי [מהפירוש המקובל] מביא הגר”ש אלגזי בהליכות עולם סי’ תרמג, דפטור דקתני פירש רבינו מאיר ממהרין להורגו מיד, כמו אם אמר איני נשבע פוטרין אותו, כלומר גומרין דינו מיד ומחייבין אותו. ועי’ סמ”ג מ”ע צח, אמר רב כהנא סנהדרין שראו בדיני נפשות כולם לחובה פוטרין אותו מיד כו’. וכן הביא בקהלת יעקב לשון חכמים ערך פטור, והגר”ח בנבנשתי בעל כנה”ג בשיטה שבסוף ספר חמרא וחיי (קכד, ד) ובספרו דינא דחיי על הסמ”ג שם (קי ע”ב): ‘ראיתי בשיטת אחד מגדולי אחרונים בשם תוספי הרא”ש שכתב בשם רבינו מאיר דפוטרין אותו מיד ר”ל ממהרין להורגו מיד כו’, והיינו שאין מענין את דינו בהלנה עד למחר כיון דתו לא חזו ליה, שאין לחשוב כי רובם יחזרו מדעתם ויצדדו בזכותו, עי’ לקמן ל”ה א’. אמנם ביד רמה ובמאירי לא הובאה שיטה זו.”

בצד הדברים כתב אמו”ר זצ”ל: “עי’ תוס’ חכמי אנגליה כאן, ומחקרי הרב חנוך ארנטרוי.”

ז”ל תוס’ חכמי אנגליה: “סנהדרין שראו כולן לחובה פוטרין אותו מיד, לא קאמר דפטר ממש, אלא כמו ‘הפוטר מחברו’, והכי פירושו נפטרו אותו להורגו מיד בלא הלנת דין. מפי הה”ר אליהו.”

הרב חנוך ארנטרוי זצ”ל בספרו עיונים בדברי חז”ל ובלשונם עמ’ קסו כתב שבחומש תורה תמימה על שמות כג, ב אות טז דן בשיטות הנ”ל, ובסוף דבריו כותב הרב ארנטרוי: “בהקשר זה אביא פירוש לפסוק הקשה ‘מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק

”דוודאי אפילו אם פתחו כולם לחוב ואחרי זה חזרו קצת וזיכו בוודאי נהרג, כיון דאיכא מזכין”. הובא לעיל שהמנחת חינוך בס”ק ט הסתפק האם כשפתחו כולם לחובה למלמד החובה מותר ביום הראשון לחזור וללמד זכות, כי אז ילינו את הדין ולמחרת כשירבו המחייבים הנידון ייהרג. אם נאמר שהרמב”ם דיבר במקרה אחד, כמו שהמנחת חינוך פירש בתחילת דבריו, א”כ יפשט ספק המנחת חינוך שבכהאי גוונא שכולם מחייבים מותר למלמד החובה לחזור וללמד זכות. וזה לכאורה ההכרח לומר שלפי מסקנת המנחת חינוך הרמב”ם דיבר בשני מקרים, האחד שאם פתחו כולם לחובה פטור, והמקרה השני שכבר בהתחלה ביום הראשון יש מקצת מזכים ולאחר שילינו את דינו ייהרג הנידון. [יש לציין שהתיבה ‘שם’ הבאה אחרי התיבה ‘שיהיו’ היא כמו כל התיבות ‘שם’ שבאות ברמב”ם אחרי התיבות ‘יש’ ו’אין’, שאין להן משמעות של ציון למקום מסוים אלא הן תוספת והדגשה לתיבה ‘יש’ או ‘אין’ כדרך השפה הערבית, עי’ בנו”כ בהלכה הראשונה של הלכות יסודי התורה על ‘יש שם מצוי ראשון’ וכו’. לפי זה הדיוק של רי”ע זצ”ל ברמב”ם כאן פחות מוכרח. הערת העורך י”ק.]

אל תהרג כי לא אצדיק רשע' (שמות כג, ז) שראיתיו ואיני זוכר איפה ראיתיו: בתוך ב"ד שראו כולם לחובה יעלה על דעת אחד הדיינים למנוע את זיכוי הנאשם ע"י דברים לזכותו גם אם דעתו היא לחובתו, בזה הוא יגרום שיחייבוהו, והרי בזה רוצים כל הדיינים ובתוכם גם הדיין 'המוכה'. אלא הוא עושה זאת על ידי שקר. על כך מזהירה התורה ואומרת לשופט בלשון יחיד 'מדבר שקר תרחק', ובין אם הנאשם הוא רק 'נקי' מטעם ההלכה, כגון שראו כולם לחובתו, ובין אם הוא 'צדיק' ובאמת היה צריך לצאת זכאי, לך אסור לגרום למותו ע"י שקר, 'כי לא אצדיק רשע', כי אם נאשם זה באמת רשע הוא, אני, בדין שמים, לא אצדיק אותו, והוא יבוא על עונשו גם אם כרגע יצא זכאי מטעם ההלכה. אתה, הדיין, אסור לך לשקר, כי חותמו של הקב"ה אמת".

מדי הסתכל האדם בראייה חודרת במשטרם הנפלא והמקסים של גרמי השמים המספרים ומוזיעים על סיבה ומסובב, בורא ומנהיג, "השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע", ומדי האזינו בהקשבה דרוכה אל דומיית השירה והזמרה העילאית של היצירה כולה משמי רום ועד עמקי תהום ליוצרם וקונם. כשב"אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם" המה מספרים ברינונם על רוממות קדושת אדון הנפלאות - נועם מתיקות שירתם הרוחנית מרתק ומשכנע את כל חושי הגוף של האדם ורגשותיו, ומניע את מיתרי הלב ונימי הנפש להצטרף אל השירה ההרמונית הגדולה הזאת מתוך כמיהה וגעגועים גדולים למלך אל חי וקיים, ומתוך הסתכלותו לקושרו בעבותות אהבה לחיי רוח וחיי התבוננות של "דע מה למעלה ממך", ולהגיע להכרה הברורה והאמיתית שגבוה מעל גבוה שומר. וכדברי הרמב"ם (הל' יסודי התורה ב, א-ב): הַאֵל הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַגָּדוֹל - מְצָה לְאֵהָבוֹ וְלִירְאָה הַיָּמִינוּ. שְׁנֵאָמַר 'וְאֵהָבְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, וְנֵאָמַר 'אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא'. וְהַיָּאֵה הִיא הַדְרָךְ לְאֵהָבְתוֹ וְלִירְאָתוֹ? בְּשִׁעָה שְׁיִתְבוֹנֵן הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו וּבְרִוּאָיו הַנִּפְלְאִים הַגְּדוֹלִים, וְלִירְאָה מִהֶן חֻכְמָתוֹ שְׂאִין לָהּ עֲרָךְ וְלֹא קֶץ - מִיָּד הוּא אוֹהֵב וּמְשַׁבֵּחַ וּמְפָאֵר וּמְתַאֲוֶה תְּאֵוֶה גְדוֹלָה לְיַדַע הַשֵּׁם הַגְּדוֹל, כְּמוֹ שְׂאָמַר דָּוִד 'צִמְאָה נַפְשִׁי לְאֱלֹהִים לְאֵל חַי'. וְכִשְׁמַחְשֵׁב בְּדַבְרֵי הָאֵלֹו עֲצָמוֹן. מִיָּד הוּא נִרְתַּע לְאַחֲרָיו, וְיִירָא וְיִפְחַד, וְיַדַע שֶׁהוּא בְרִיָּה קְטַנָּה שְׁפִלָּה אֲפִלָּה, עוֹמְדָת בְּדַעַת קְלָה מְעוּטָה לְפָנָי תָּמִים דַּעוֹת, כְּמוֹ שְׂאָמַר דָּוִד 'כִּי אֶרְאֶה שְׁמִיךָ... מָה אֲנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֵנִי...'

ש"ת ציץ אליעזר, הקדמה לחלק שני